

**Riigikogu XIV koosseisu julgeolekuasutuste järelevalve
erikomisjoni tegevuse ülevaade
(27.05.2019–15.06.2020)**

Tallinn

15.06.2020 nr 2-4/JAJK/1

Julgeolekuasutuste seaduse § 36 lõike 5 kohaselt esitab Riigikogu julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon (edaspidi *komisjon*) vähemalt üks kord aastas Riigikogule ülevaate komisjoni tegevusest ning julgeoleku- ja jälitusasutuste järelevalvest.

Komisjoni järelevalveülesanded tulenevad julgeolekuasutuste seaduse §-st 36, kriminaalmenetluse seadustiku §-st 126¹⁵, elektroonilise side seaduse §-st 113, Eestit okupeerinud riikide julgeolekuorganite või relvajõudude luure- või vastuluureorganite teenistuses olnud või nendega koostööd teinud isikute arvelevõtmise ja avalikustamise korra seaduse §-st 11 ning Kaitseväe korralduse seaduse §-st 42 „Kaitseväeluure koordineerimine ja järelevalve“.

Komisjon kontrollib Kaitsepolitsei- ja Välisluureameti tegevuse vastavust Eesti Vabariigi põhiseadusele ja kriminaalmenetluse seadustikule, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadusele ning teistele õigusaktidele.

Alates 2018. aastast teostab komisjon järelevalvet Kaitseväe Luurekeskuse tegevuse üle.

Käesolev ülevaade on koostatud järgmistest komisjoni ülesannetest lähtuvalt:

- I. Parlamentaarne kontroll
- II. Julgeolekuasutuste eelarvete arutamine
- III. Seadusjärgne peaministri regulaarse aruande kuulamine parlamentaarse järelevalve korras
- IV. Parlamentaarsed kuulamised ja järelevalve valitsuse tegevuse üle
- V. Ühisistungid riigikaitsekomisjoniga
- VI. Kaitseväe korralduse seaduse, julgeolekuasutuste seaduse ja õiguskantsleri seaduse muutmise seaduse eelnõu (152 SE) algatamine
- VII. Majanduskomisjonile seisukoha esitamine Riigikaitsekomisjoni algatatud elektroonilise side seaduse muutmise seaduse eelnõu (138 SE) julgeolekuasutusi puudutava osa kohta
- VIII. Avalduste ja teabenõuete menetlemine
- IX. Välissuhtlus

Komisjoni istungid

Aruandeperioodil toimus 26 komisjoni istungit, sealhulgas kaks väljasõiduistungit, kaks ühisistungit ja üks erakorraline istung.

Komisjon kohtus julgeoleku- ja jälitusasutuste järelevalve käigus järgmiste ministrite ja ametnikega:

- peaministriga – 2 korral;
- kaitseministriga – 2 korral;
- Kaitseministeeriumi kantsleriga – 1 korral;
- Välisluureameti peadirektoriga – 6 korral;
- Kaitseväe Luurekeskuse ülemaga – 2 korral;
- siseministriga – 1 korral;
- Siseministeeriumi kantsleriga – 2 korral;
- Kaitsepolitseiameti peadirektoriga – 4 korral;
- Kaitsepolitseiameti peadirektori asetäitjaga – 1 korral;
- Politsei- ja Piirivalveameti peadirektoriga – 1 korral;
- Politsei- ja Piirivalveameti peadirektori asetäitjaga – 1 korral;
- Keskkriminaalpolitsei direktoriga – 1 korral;
- Justiitsministeeriumi asekancleriga – 1 korral;
- Riigiprokuratuuri peaprokuröriga – 1 korral;
- Riigiprokuratuuri juhtiva riigiprokuröriga – 1 korral;
- Riigi Infosüsteemi Ameti peadirektoriga – 1 korral;
- Riigikantselei julgeoleku ja riigikaitse koordinatsioonibüroo direktoriga – 1 korral;
- õiguskantsleriga – 1 korral.

I. Parlamentaarne kontroll

Elektroonilise side seaduse § 113 järgi peavad sideettevõtjad võimaldama jälitus- või julgeolekuasutusele juurdepääsu sidevõrgule jälitustoimingu tegemiseks või sõnumi saladuse õiguse piiramiseks. Selleks peab sideettevõtja võimaldama jälitus- või julgeolekuasutusel

valida sõnumid ning tagama nende ülekandmise nimetatud asutuse tsentraalsesse või kaasaskantavasse jälgimisseadmesse muutmata kujul ja reaajas.

Alates 2005. aasta 1. jaanuarist on sideettevõtjad kohustatud tagama tsentraalse jälgimisseadme abil tehtud toimingute kohta sõltumatute logifailide (toimingu aeg, liik, objekt ja number) säilimise vähemalt viis aastat. Regulaarselt teostab sideettevõtjate logifailide kontrolli Riigiprokuratuur, täites elektroonilise side seaduse § 113 lõikes 8 ettenähtud kohustusi. Komisjon kuulas juhtiva riigiprokuröri ülevaadet jälitusasutustes 2018. aastal teostatud pealtkuulamiste seaduslikkuse kontrollist. Kontrolli põhitähelepanu oli suunatud logifailide olemasolu ja nende kaudu tuvastatud pealtkuulamiste seaduslikkusele. Kõik kontrollitud pealtkuulamised olid teostatud kohtumääruse alusel ja selles lubatud tähtaegadel.

Komisjon tutvus Siseministeeriumi koostatud kohtu luba nõudvate jälitustoimingute kvartaliaruande probleemikirjelduse ja võimalike lahendustega järelevalve tõhustamiseks. Siseministeeriumi ja Justiitsministeeriumi statistikas on erinevusi, sest Siseministeeriumil on loapõhine, aga Justiitsministeeriumil toimingupõhine statistika. Parlamentaarne järelevalve peaks olema kodaniku- vs. õiguskaitseasutuste põhine, näiteks, kas kodanike õigusi on riivatud õiguspäraselt, kas õiguskaitseasutused on maksimaalselt kasutanud enda pädevuses olevaid instrumente kodanike õiguste kaitseks, kas kodanike kaebuste peale on vajalik algatada protsess, kas on lahendamata ja avastamata kuritegusid ning kuidas tuvastada anomaaliaid statistikas. Selleks et järelevalvetoiminguid tõhustada, tegi komisjon Siseministeeriumile ja Justiitsministeeriumile ettepanekud aruande täiendamiseks. Nimetatud kontrollitoimingud on osa komisjoni tegevusest, et regulaarselt teostada parlamentaarset tsiviilkontrolli.

II. Julgeolekuasutuste eelarvete arutamine

Välisluureameti peadirektor andis kohtumisel ülevaate 2019. aasta eelarve täitmisest ja 2020. aasta eelarvetaotlustest ning ameti prioriteetidest. Komisjon arutas Välisluureameti eelarve küsimusi ühel istungil ja veendus, et eelarve võimaldab ametil talle pandud ülesandeid täita. Tehti ettepanek, et riigieelarve seaduse arutelu võiks toimuda igal kevadel.

Kohtumisel kaitseministriga sai komisjon ülevaate Välisluureameti 2019. aasta eelarve täitmisest ja 2020. aasta eelarvest ning prioriteetidest. Ministri sõnul täidetakse 2019. aasta eelarve plaanipäraselt ja ta kinnitas, et kavandatava 2020. aasta eelarvega on Välisluureamet suuteline oma ülesandeid täitma.

Kaitsepolitsei ameti peadirektor andis kohtumisel julgeolekuasutuste seaduse § 36 lõike 2 kohaselt ülevaate 2019. aasta eelarve täitmisest ja 2020. aasta prioriteetsetest suundadest. Ta kinnitas, et ameti ees seisvad ülesanded täidetakse plaanikohaselt. Peadirektor vastas komisjoni liikmete küsimustele, mis olid seotud ameti tulevikuplaanidega. Komisjon hindas olemasolevat eelarvet ja otsustas, et eelarve on rahuldaval tasemel ja võimaldab ametile pandud ülesandeid täita.

Kohtumisel siseministriga saadi ülevaade Kaitsepolitsei ameti eelarve täitmisest 2019. aastal ning 2020. aasta eelarvest ja prioriteetidest. 2019. aasta eelarve täidetakse vastavalt plaanile. Kaitsepolitsei ameti eelarve projektis on arvestatud ameti arenguga ja võimekuse kasvuga ning amet on suuteline tema ees seisvad ülesanded täitma. Tekkida võivad kulutusi on valitsus aktsepteerinud. Minister vastas komisjoni liikmete küsimustele, mis puudutasid asutuse prioriteete ja turvalisust. Komisjon veendus, et eelarve võimaldab täita ettenähtud tööülesanded ja lahendamist vajavad probleemid saavad lahendatud.

III. Seadusjärgne peaministri regulaarse aruande kuulamine parlamentaarse järelevalve korras

Julgeolekuasutuste seaduse § 36 lõike 2 kohaselt teavitavad peaminister ja asjaomane minister komisjoni julgeolekuasutuste ja järelevalvetegevusest ning järelevalvest nende tegevuse üle, sealhulgas esitavad vähemalt kord kuue kuu jooksul ülevaate nimetatud teemal.

Esimesel kohtumisel andis peaminister ülevaate Vabariigi Valitsuse tehtavast järelevalvest, mis toimub valitsuse julgeolekukomisjoni kaudu, kus regulaarselt käivad aru andmas Kaitsepolitseiameti, Välisluureameti ja Kaitseväe Luurekeskuse juhid. Peaminister peatus ka Lõuna-Eestit tabanud tormiga seotud teemadel. Arutati selle üle, kuidas juhtida ja koordineerida kriise ning milliseid asjaolusid tuleb seejuures silmas pidada. Samuti olid päevakorras siseturvalisuse rahastamisega seotud küsimused.

Kohtumisel keskendus peaminister Eesti julgeolekuolukorrale, koostöö julgeolekuasutustega hindas ta heaks. Peaminister vastas ka komisjoni liikmete küsimustele. Kohtumisel osalesid peaministri julgeolekunõunik ning Riigikantselei julgeoleku ja riigikaitse koordinatsioonibüroo direktor.

Teisel kohtumisel informeeris peaminister komisjoni Vabariigi Valitsuse tehtavast järelevalvest, mis toimub valitsuse julgeolekukomisjoni kaudu. Toimusid regulaarsed infovahetused julgeolekuasutuste juhtidega.

Kohtumisel andis peaminister ülevaate julgeolekuasutuste tööst, sisejulgeoleku operatiivvõime tõstmisest, sealhulgas Kaitsepolitseiametis, Siseministeeriumi ja Kaitseministeeriumi riigieelarve lisataotlustest ning tsiviilsektori kriisi- ja sõjaaja ülesannetest seniste kriiside valguses. Peaministril tuli ka vastata komisjoni liikmete küsimustele. Kohtumisel osalesid peaministri julgeolekunõunik ning Riigikantselei julgeoleku ja riigikaitse koordinatsioonibüroo direktor.

IV. Parlamentaarsed kuulamised ja järelevalve valitsuse tegevuse üle

Kaitsepolitseiameti kuulamised

Kaitsepolitseiameti peadirektoriga kohtus komisjon neljal korral. Esimesel kohtumisel olid arutelusel rahvusvahelise julgeoleku teemad ning teisel kohtumisel ameti 2019. aasta eelarve täitmise ja 2020. aasta eelarve prioriteetide küsimused.

Kolmandal kohtumisel Kaitsepolitseiameti peadirektoriga olid komisjoni ühisel istungil riigikaitsekomisjoniga arutelusel Kaitseväe korralduse seaduse, julgeolekuasutuste seaduse ja õiguskantsleri seaduse muutmise seaduse eelnõu (152 SE) ja selle seletuskiri. Toimusid ettevalmistavad komisjoni istungid eelnõu esitamiseks Riigikogule menetlemiseks. Seaduseelnõu valmis koostöös Kaitseministeeriumi ametnikega.

Neljandal kohtumisel Kaitsepolitseiameti peadirektoriga oli arutelusel viiruse COVID-19 puhangust tingitud olukord julgeoleku vaatest. Kohtumisel osales ka Välisluureameti peadirektor.

Välisluureameti ja Kaitseväe Luurekeskuse kuulamised

Välisluureameti ja Kaitseväe Luurekeskuse esindajatega kohtus komisjon kahel korral.

Esimesel kohtumisel andis Välisluureameti esindaja koos Kaitseväe Luurekeskuse juhiga ülevaate rahvusvahelisest julgeolekuolukorrast ja pingekestest Venemaal, Lähis-Idas ja Aasias. Mõlemad esinejad vastasid ka komisjoni liikmete küsimustele.

Teine kohtumine toimus Välisluureametis. Komisjonile anti ülevaade asutuse üle tehtavast järelevalvest ning vastati komisjoni liikmete küsimustele.

Õiguskantsleri Kantselei kuulamine

Komisjon kohtus õiguskantsleri, õiguskorra kaitse osakonna juhataja ja sama osakonna nõunikuga ühel korral. Kohtumisel tutvustati Õiguskantsleri Kantselei teostatavat tsiviilkontrolli jälitus- ja julgeolekuasutuste üle. Õiguskorra kaitse osakonna juhataja ja nõunik andsid põhjaliku ülevaate õiguskorra kaitse osakonna tööst, läbiviidud kontrollidest ning nende tulemustest. Kontrollide käigus ei ole ebaseaduslikku tegevust tuvastatud. Jälitustegevust vajavaid kuriteoliike on Eestis palju, enamasti kasutatakse jälitustegevust organiseeritud kuritegevuse, narko-, korruptsiooni-, pedofiilia- ja raskemate isikuvastaste ja majanduskuritegude avastamisel.

Ülevaade anti ka jälitustegevuse järelevalvega seotud lähiaja plaanidest. Samuti arutati komisjonis edasisi koostööplaane järgmiseks perioodiks.

Kohtumine Politsei- ja Piirivalveameti teabehaldus- ja menetlusosakonna juhi ning Keskkriminaalpolitsei juhiga

Kohtumisel andis Keskkriminaalpolitsei juht ülevaate organiseeritud kuritegevuse hetkeseisust ja suundadest, selle mõjust avalikule korrale ja sisejulgeolekule, tulevikuohtudest ning politseitegevuse strateegiast. Komisjoni liikmete esitatud küsimustele anti ammendavad vastused.

Kohtumine Riigi Infosüsteemi Ameti ning Politsei- ja Piirivalveameti juhtkonnaga

Kohtumisel käsitles komisjon ID-kaardi turvalisuse teemat, sealhulgas võimalikke ohte riigile. Sisult jagunes teema kolmeks plokiks. Esimeses plokis olid vaatluse all 2017. aasta ID-kaardi kriisi järelmõjud, teises anti ülevaade sellest, kuidas on riske maandatud, ja kolmandas esitati ootused komisjonile abi saamiseks. Kohtumisel osalesid Riigi Infosüsteemi Ameti elektroonilise identiteedi osakonna nõunik ning Politsei- ja Piirivalveameti arendusosakonna identiteedi ja staatuste büroo juhataja. Erialaspetsialistid vastasid ka komisjoni liikmete küsimustele.

V. Ühisistungid riigikaitsekomisjoniga

Kahe komisjoni liikmed arutasid esimesel korral julgeolekuasutustega seonduvat õigusloomet, sealhulgas Kaitseväe Luurekeskuse pädevust. Kutsutud olid Kaitseministeeriumi ja Siseministeeriumi valitsemisala esindajad.

Teisel korral arutati ühisistungil Kaitseväe Luurekeskuse pädevusega seotud eelnõu töövarianti, mille puhul olid asjaspeutuvad osapooled suuremas osas kokkuleppele jõudnud. Komisjonide liikmed tõdesid vajadust arutelusid eelnõu teemal jätkata ning nõustusid, et eelnõuga saab kiiresti edasi liikuda, kui valitsuses on selles küsimuses üksmeel.

Kaitseväe korralduse seaduse, julgeolekuasutuste seaduse ja õiguskantsleri seaduse muutmise eelnõu projekti ja seletuskirja arutelust võtsid osa Siseministeeriumi ja Kaitseministeeriumi ja nende allasutuste esindajad ning kahe komisjoni esindajad.

VI. Kaitseväe korralduse seaduse, julgeolekuasutuste seaduse ja õiguskantsleri seaduse muutmise eelnõu (152 SE) algatamine

Riigikohus tunnistas 2019. aasta 19. detsembri otsusega kohtuasjas nr 5-19-38 Riigikogus 2019. aasta 29. mail vastuvõetud Kaitseväe korralduse seaduse muutmise seaduse põhiseadusega vastuolus olevaks.

Vabariigi Valitsuse 2020. aasta 12. märtsil väljakuulutatud eriolukorraga seoses võttis Riigikogu vanematekogu 2020. aasta 13. märtsil vastu otsuse, et Riigikogu töötab kuni 2020. aasta 1. maini vaid ajakriitilistest küsimustest lähtuvalt.

Komisjon koos riigikaitsekomisjoniga arutas eelnõu käesoleva aasta jaanuaris ja veebruaris toimunud istungitel, et viia kiiremas korras põhiseadusega vastuolus olevad sätted põhiseadusega kooskõlla. Kokkuleppel Kaitseministeeriumiga astuti mõnes mõttes pretsedenditu samm. Üldjuhul julgeolekuasutuste järelevalve erikomisjon eelnõusid ei algata, aga ta asus veelkord selle eelnõu algataja rolli ja esitas 2020. aasta veebruaris Riigikogu juhatusele Kaitseväe korralduse seaduse muutmise seaduse eelnõu. Vaatamata sellele, et eelnõu esitas erikomisjon, töötati seaduseelnõu välja ja pandi kirja väga tihedas koostöös Kaitseministeeriumi ja Siseministeeriumiga ning nende allasutustega.

Eelnõuga muudetakse Kaitseväe korralduse seadust, et kehtestada isiku varjatud jälgimisest teavitamata jätmise põhjendatuse põhiseaduspärane regulatsioon. Eelnõus lähtutakse asjaolust, et mida intensiivsem on isikuandmete varjatud töötlemise toiminguga isiku põhiõigustesse sekkumine, seda konkreetsemad ja tõhusamad peavad olema menetluslikud garantiid, mis tagavad teavitamiskohustuse täitmise.

Arutelude käigus tehti järelevalve ettepanek õiguskantslerile, kes vähemalt iga kahe aasta tagant teostab järelevalvet Kaitseväe korralduse seaduse alusel isiku toimingust teavitamata jätmise põhjendatuse üle.

Komisjon toetas ettepanekut, kus oli toodud loetelu meetmetest, mille kasutamisest peab Kaitseväge viivitamata puudutatud isikut teavitama, samuti olid välja toodud olukorrad, mille puhul võib Kaitseväge jätta isiku toimingu ajast ja liigist teavitamata.

Tegemist on vajaliku seadusemuudatusega, mis aitab täiendavalt panustada Eesti julgeoleku tagamisse. Kaitseväe korralduse seaduse, julgeolekuasutuste seaduse ja õiguskantsleri seaduse muutmise seadus (152 SE) võeti Riigikogus vastu 2020. aasta 13. mail ja see avaldati Riigi Teatajas 2020. aasta 26. mail.

VII. Majanduskomisjonile seisukoha esitamine Riigikaitsekomisjoni algatatud elektroonilise side seaduse muutmise seaduse eelnõu (138 SE) julgeolekuasutusi puudutava osa kohta

Komisjon arutas 2020. aasta 11. märtsil toimunud istungil kaitsepolitsei ja Välisluureameti arvamusi elektroonilise side seaduse eelnõu kohta. Komisjon tugines julgeolekuasutuste esitatud ettepanekutele ja kinnitas komisjoni nõuniku ettevalmistatud komisjoni arvamuse.

VIII. Avalduste ja teabenõuete menetlemine

Aruandeperioodil laekusid komisjonile kolme kodaniku avaldused. Komisjon vastas kõikidele kodanikele selgitavalt ja andis neile nõu, kuidas võiks probleemidele vastuse leida. Suures osas puudutasid avaldused jõustunud kohtulahendeid, millega avalduste esitajad ei olnud nõustunud. Komisjon ei sekku kohtute õigusmõistmisse, samuti ei anna hinnangut ega kommentaare asjades, milles on läbi viidud süüteomenetlus või on jõustunud kohtuotsus. Teabenõudeid laekus komisjonile üheteistkümnel korral. Kõikidele teabenõuetele on vastatud seaduses ettenähtud aja jooksul.

IX. Välissuhtlus

Komisjoni esimees osales juunis 2019 Pariisis Prantsusmaal parlamentaarse julgeolekufoorumi raames toimunud kohtumisel. Komisjoni aseesimees osales oktoobris 2019 Londonis Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigis rahvusvahelisel luure järelevalve foorumil. Komisjon väljastas aruandeperioodil kuus Euroopa Liidu ja NATO vastava tasemega riigisaladuse luba kuuetele ministrile ja neljateistkümnelle Riigikogu liikmele.

Komisjoni koosseis

Komisjoni koosseisu kuulub viis liiget, igast Riigikogus esindatud erakonnast üks inimene.

Esimees:	Alar Laneman (EKRE)
Aseesimees:	Hanno Pevkur (RE)
Liikmed:	Kaido Höövelson (KE)
	Ivari Padar (SDE)
	Heiki Hepner (Isamaa)

Alar Laneman
Komisjoni esimees

(allkirjastatud digitaalselt)